

Copy a hřebeny: Poznámky k dějinám účesu v asijských kulturách

Vlasy a vousy v nejstarších písemných, výtvarných i cestopisných pramenech

PhDr. et Mgr. MARTIN RYCHLÍK, Ph.D.

Ústav etnologie (oddělení kulturologie), Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Celetná 20, Praha 1, 116 42; e-mail: martin.rychlik@ff.cuni.cz

ABSTRAKT:

Vlasy definují jedince a jeho roli ve společnosti. Odkazují k jeho pohlaví, sexuální dostupnosti, věku nebo sociálnímu statusu. Zvláště v asijských společnostech se účesy často pojí se sexuální a náboženskou symbolikou, jak ukazuje studie, jež popisuje dějiny, významy a typy účesů v tradiční Indii, Číně, jihovýchodní Asii, Tibetu či Japonsku.

ABSTRACT:

Hair marks a person and its role in society. It defines a person's gender, sexual availability, age or social status. Especially in Asian cultures hairstyles have been connected to sexual and religious symbolism – as is shown in this study describing history, meanings and types of hairdos in traditional India, China, Southeast Asia, Tibet or Japan.

1. ÚVOD A METODOLOGIE

Antropologie jako věda o člověku si až překvapivě málo všimla nejzjevnějších oblastí, kde se spojuje fyzické s kulturním, například danost lidského těla s mnohoúrovňovou kulturní symbolikou, ač právě antropologie těla nabývá poslední dobou na významu (Soukup 2013). Jedním z dříve opomíjených témat – nikoliv z hlediska etnografické deskripce, ale v úsilí o zasažení do širších etnologických kontextů a komparace – byla péče o vlasy a vousy.

Přítom již podle klasického soupisu 67 kulturních univerzálií George P. Murdocka patří úprava porostu k fenoménům, jež jsou společné všem známým lidským společnostem (Murdock 1945, Rantala 2007). Etnologové i sociální a kulturní antropologové se mohou věnovat přecetným významům vlasů v lidské společnosti, nicméně na to, o jak závažné téma jde, není ucelených studií o symbolice vlasů či vousů mnoho (Rychlík 2013b, Banek 2010, Rejchrtová 2008, Tiedemann 2007, Corson 2005, Hildebeitel & Miller 1998, Synnott 1987, Cooper 1971, Hallpike 1969, Leach 1958, Berg 1951).

Tato studie se věnuje symbolice, dějinám a typům vlasových úprav ve vybraných tradičních asijských kulturách, všímá si vlasů či vousů v nejstarších písemných, výtvarných, ale i cestopisných pramenech – podobně jako jsem již dříve učinil v případě kultur afrických (Rychlík 2013c). Obojí vychází z rukopisné monografie (Rychlík 2013a), v níž jsem analyzoval historické a etnologické prameny ke komplexním „dějinám účesu“ a pokusil se stanovit čtyři hlavní funkce úprav kůže v lidské společnosti: funkci magicko-náboženskou, funkci rituálně-přestupní, funkci sociálně-skupinovou a funkci

dekorativně-erotickou, jež se mohou běžně doplňovat a překrývat (více Rychlík 2013a, 2013b, Soukup 2013).

Mnohé platí pro vlasové úpravy obecněji, celosvětově. Vlasy bývaly v mnohých kulturách vnímány jako sídlo magické energie (Frazer 1994 aj.), odkud vycházela víra v uzmuté skalpy (Axtell & Sturtevant 1980, Anger & Dieck 1978) i v rozličná tabu během střihání a ukrývání odstřižených pramenů, aby nemohly být zneužity – u Ašantů v Ghaně existovaly i vlasové hřbitovy. Účesy byly omezovány pravidly, symbolizovaly (rituální) přechod do jiného věkového stupně či stavu (blíže van Gennep 1997: 57), příslušnost ke klanu, kmeni či etniku a co víc – naznačují zdraví, odlišují obě pohlaví a posilují či symbolicky kontrolují sexualitu jedinců, což je obzvláště zřetelné právě v asijských kulturách, jak ukáží.

2. NĚKTERÉ ARCHEOLOGICKÉ NÁLEZY

Na pomyslné cestě za dějinami účesů Asie nelze minout (ve stručném přehledu od západu k východu) mumie v pohoří Altaje. Jsou staré asi 2500 let. Těla kočovníků z lokalit Ust' Ulagan, Pazyryk a Ukoku měla dochovány i zbytky vlasů – včetně známého Jezdce neboli Bojovníka, jehož „dva dlouhé copy jsou v dobrém stavu, stejně jako nádherné tetování jelena na rameni“ (Bahn 1997a: 150). Oba zrzavé copy spadají až do půli zad. Jak nomádi vypadali, naznačuje též plstěný závěs z Pazyryku, kde mají muži mohutné kníry. Jedna z pazyryckých mumií nesla dle archeologa S. I. Ruděnka stopy po skalpování. Další doklady skalpáže pocházejí z jižní Sibíře: z pohřebiště Ajmyrlyg v Ulug-chemské oblasti.

I další mumie z téže doby, Zmrzlá princezna z Ukoku, nosila spletaný účes, jak vysvítá z rekonstrukcí Tatjany Balujevové. Při směřování dále, na Sibiř, se vědci setkali s mumii taštycké kultury, s lidmi, kteří žili za Jenisejem v 6. až 1. století př. n. l. Mimořádný objev u Abakanu v oblasti masivu Oglachty se udal v roce 1902, kdy se pastýř, hledající hřibě, propadl do hrobky. Rok nato tam pracoval Alexandr Adrianov, jenž nalezl ostatky mumií, zvláště vycpávané figurky, ale i hroudy zamotaných vlasů. „U mumií a loutek se našly lidské přičesky a copy, ačkoliv archeologové si nejsou jisti, komu patřily“ (Bahn 2008: 183). Zdá se však, s přihlédnutím ke složitosti pohřebních rituálů (mumie, masky, trepanace kvůli vyjmutí mozků i vaky vycpávané kremačním popelem), že měly magický účel.

3. KULTURNÍ OBLASTI INDIE A JIŽNÍ ASIE

O vlasech obyvatel jedné z jižních částí Asie psal už Plinius Starší, když zmiňuje výpravu za vlády Claudiovy (41-54), která se dostala až k ostrovu Taprobané (zřejmě Cejlon), kde žili „lidé ryšavých vlasů, modrých očí a vysoké postavy“ (Plinius Starší 1974: 60).

Daleko staršími důkazy o tělesnou péči v těchto končinách jsou nálezy kultury Mohendžo-Daro v dnešním Pákistánu (2500 až 2100 př. n. l.). Tam byla vykopána i toaletní souprava s kleštičkami, jehlou a lžičkou do uší; zajímavější je dvouřadý hřeben ze slonoviny a se šesti kroužky a vylámanými zuby, který byl „nalezen u lebky jedné z devíti mrtvol, jež našly smrt při přepadení a zničení města. Hřeben ten byl nošen, zdá se, na hlavě,“ domníval se orientalista Bedřich Hrozný (Hrozný 1948: 165 a 168). Sochy kněží z dob protoindické kultury v Mohendžo-Daro mívají opečovávané plnovousy.

Některé rysy tohoto umění naznačují, že odtud přejala Indie mnohé zvyky. Kadeřnictví (šringar) a výrobu hřebenů lze vysledovat 4000 let zpátky do minulosti. Po celá staletí nosily Indky velmi dlouhé černé vlasy, jež si svazovaly do uzlu nebo copů – přechod ze dvou copů na jediný asi symbolizoval opuštění dětství. Zvláštní zvyky se pojily s hinduistickou svatbou, kdy ženich nanášel prášek, jehož se užívá i k vytvoření tečky na čele (bindi), na nevěstiny vlasy. Barvilo se hennou.

Už v milostné Kámasútre, jež vznikla kolem přelomu letopočtu, je zmínka o černícím líčidle na řasy. Účesy se zdobily; Bengálsko proslulo zdobnými jehlicemi, v Utarpradéši vyráběli hřebeny (pha iha) z ebeňu krásně květinovými vzory. Zvláštností byl hřeben ve tvaru kobry, který nosily dámy vstrčený nad copem. Harémové společnice měly dle Auboyerové k dispozici nejen hřebeny a kulmy, ale i „natáčky“ pro složité účesy.

Hinduisté se dvakrát týdně holili, některé kasty to dosud nesmějí v době truchlení. Za Guptaovců (asi 320-550) existovali i parádníci (nāgaraka), kteří trávili hodiny před zrcadlem, olejovali si vlasy a na oční víčka nanášeli masti. Ve starověké Indii měli panovníci a bohatí občané vlastní holiče, kteří je česali a pinzetami jim vytrhávali chloupky. Holiči se rekrutovali z podřadných kast. Od vesnice ke vsi chodili i potulní kadeřníci – muži. Archaickým mužským účesem byl sestřih kudumi: oholená hlava kromě oválu na temeni, z nějž vyrůstaly prameny vázané v uzlu a které visely do čela či do stran. Úpravu mívali hoši od tří let. V době mezi lety 200 až 700 se „kšticé nikdy nesměla odstříh-

nout, neboť by odnětí znamenalo společenskou pohanu“ (Auboyer 2002: 165). Odstrizení vyřazovalo z kasty bráhmanů a rovnalo se mravnímu skonu.

3.1. TŘI ZÁKLADNÍ TYPY VLASOVÝCH ÚPRAV

Podle indologa Patricka Olivelleho (1998) přikládá Indové a národy jižní Asie vlasům výjimečnou symboliku. Tamní manipulace s vlasy se dá rozlišit na tři ústřední typy: pečlivě pěstěné kadeře, holení hlav anebo úmyslně zanedbanou péči.

Učesané osoby zjevem ukazují uznanou účast na řádu společnosti – příkladem jsou ženatí páni s krátkým zástřihem a holenou tvář, vdané ženy s dlouhými prameny, nikdy nestříhaní sikhové s turbany nebo bráhmani se zauzlovaným snopkem. Naopak rozpuštěné vlasy – zvláště u žen – byly výrazem neformálnosti. Historicky bylo „rozpuštění vlasů před králem považováno dle právní literatury za zločin. Na druhou stranu, autority uznávají, že zloděj mohl utéci ke králi s rozvolněnými vlasy (muktakeša), aby se přiznal“ (Hildebeitel & Miller 1998: 16). Dával tím prý najevo statut hříšníka, když žádal o milost.

Zadruhé: oholená lebka je znakem odloučení, separace a iniciace, jako je tomu v případě mnichů, prvních postřizín (caula), prvního holení (godāna), vlasových obětí poutníků (tirtha) nebo naopak výrazem začleňování se zpět do společnosti (kasty, dostudování). Vdovy tak projevovaly smutek i odpírání myšlenek na nové vdavky. Asketičtí mniši se pravidelně holili, čímž dávali najevo kontrolu nad svou sexualitou – džinisté si celý život po iniciaci vytrhávají vlasy i s kořínky. Holení vůbec je nejběžnější symbolickou úpravou v Indii a „v tradicích jihovýchodní Asie je téměř každý odlukový obřad doprovázen holením inicianta. Když hoch prochází védickou iniciací (upanajana), když je obětník před aktem zasvěcován (dik ā), když bývá král pomazan (abhi eka) – všechny tyto obřady vyžadují oholení“ (Hildebeitel & Miller 1998: 18). Akt je považován za nové zrození. Vlasy se holily i při pohřbech. Dle návodných textů, grhjasúter, mělo být celé tělo před kremací oholeno. Vlasů se zbavovali i truchlící synové zemřelých a kajčníci, kteří se chtěli oprostí hříchů, jež byly často usazeny v pošpiněných vlasech.

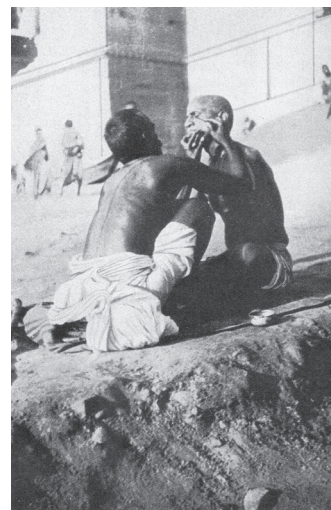
Konečně třetím typem je negovaná péče o vlasy; jednak dočasná (menstruující ženy, vdovy), anebo trvalá, což je známo u exulantů, poustevníků nebo asketiků na Šrí Lance (avadhūta). O dočasném nečesání žen víme už ze sanskrtské Mahábháraty staré přes 2000 let. Draupadí si po veřejné urážce od Kuruovců nechá-

KLÍČOVÁ SLOVA:
Asie, antropologie, historie, účesy, česání, kadeřnictví, symbolika, umění, kultura

KEY WORDS:
Asia, Anthropology, History, Hairstyles, Combing, Hairdressing, Symbols, Art, Culture

Terakotová postava z Indie, pravděpodobně bohyně plodnosti (dle Auboyer 2002: fig. 15).

Holení vousů i celé hlavy je častou úpravou v Indii, patřilo i k fakírům (dle Demaitre 1939: 113).

Zacuchané vlasy náležejí poustevníkům i sádhům, © Wikimedia Commons.

► vala volně vlající vlasy až do porážky nepřátel. Nový král se rok před uvedením do úřadu nečesal a nestříhal, podobně si i studující nechávali růst vlasy do zduchaných tvarů (dža ila), jakýchsi předchůdců dnešních dreadů.

Zduchané vlasy a vousů visící až na zem mívali od pradávna i poustevníci. Naznačovali tím odluku od společnosti. K tomu patřily nepěstěné nehty, pojidání neupravených plodů a tělesná špina. Alf Hiltebeitel, religionista specializující se na symboliku vlasů, uvádí příklad tamilského mystika (sádhu) z Coimbatore, jenž vlekl své bílé dreadovité provazce po zemi, poněvadž se nestříhal a nečesal padesát let. V Indii žijí tři skupiny „nepěstěných“: lesní poustevníci zvaní Vaikhāna, staří lidé a političtí uprchlíci, jakými byli už i hrdinové z Rámájany - včetně Rámy samého.

Kolem roku 1340 pobýval v jižní Indii ve městě Fattanu (asi Nágattam) arabský cestovatel Muhammad Ibn Abdalláh Ibn Battúta, jehož překvapil místní účas: „Setkal jsem se tam se zbožným šejchem Muhammadem z Nišápúru, jedním z bláznivých dervíšů, kteří si nechávají růst vlasy až na ramena. Měl s sebou ochotného lva, který jedl a sedával s dervíši,“ píše Battúta, jenž už předtím obdivoval maledivské ženy s vlasy sčesanými ke straně (Battúta 1961: 459 a 429).

3.2. SIKHOVÉ, VLASOVÉ POVĚRY A HINDUISMUS

Důležitou roli hrají nekrácené vlasy v sikhském pojetí. Sikhové čili „učedníci“ jsou stoupenci mystického směru hinduismu bhakti. Zakladatelem byl Bábá Nānak, jehož záměrem se stalo sladění hinduismu a islámu. V 16. a 17. století se ze sikhů stala ozbrojená moc namířená proti vládě Mughalů. Góbind Singh zvaný Lev, dokončil roku 1705 svatou knihu Ádigranth a přidal „zákony společenství sikhů, kteří mají na sobě nosit 5K: kes (dlouhé vlasy), kangha (hřeben), kripan (meč), kach (krátké kalhoty) a kara (ocelový náramek)“ (Eliade & Culianu 1993: 89). Sikhové se chtěli tělesně odlišit od holených hinduistů i obřezaných muslimů, tudíž v obém volili opak. Podle sikhologa J. P. S. Ube-roie značí dlouhé vlasy i vousy, jež je od narození až do smrti zakázáno krátit, sílu, zatímco hřeben kontrolu. Kadeře musejí být myty, olejovány a česány pod turban (pagdi). Stříhání je urážkou Boha a někteří „sikhové dodržují pravidla tak mocně, že podstupovali drsné tresty, ba i smrt, když jim vládnoucí autority nařídily ostříhání“ (Sherrow 2006: 324-325).

Vlasové pověry se týkaly většiny Indů, nejen sikhů. Odňaté vlasy bývaly považovány za nečisté. Jídlo, jež

bylo „kontaminováno“ byt jediným vlasem, mělo být dle starověkých textů vyhozeno. Sinhálci se domnívali, že vlasy a nehty rostou z pozřeného jídla a jsou svého druhu exkrementem. Proto patřilo k rituální čistě i jejich stříhání - podle textu Taittirija-Sa hitá byly nečisté proto, že jsou mrtvou kůží a nevstřebají vodu. Naopak v mnoha mýtech jsou spojovány s rostlinstvem čili plodností. Ve verši z Rgvéd prosí děvče Indru, aby otci vyrostly vlasy, jí samé chloupky v rozkroku a zároveň úroda na tatínkových polích. Stříhání mělo mladým bráhmánům zajistit plodný život; existovaly i zvyky zakopávat vlasy na bylinami zarostlém místě. Plešatí lidé však byli považováni za handikepované a patřili do skupiny s eunuchy, mrzáky a slepci. Gótamův zákoník Dharmasāstra, jenž podává obšírné pokyny pro všechny vrstvy hinduistů, neumožňuje plešatícím obětovat vlasy předkům (šráddha).

U hinduistů přichází ve čtvrtém měsíci těhotenství „na řadu rituální ‚rozčísnutí vlasů‘, kdy nastávající otec od čela po temeno rozčísne manželce vlasy a místo hřebene použije dikobrazí osten, chomáč posvátné trávy nebo namotané vřeteno“ (Knipe 1997: 166). Obřad, zajišťující splnutí srdcí, se má konat u domácího ohniště a vyžaduje předřikávání. Také rituální oholení hlavy v dětství (cū ākara a) je významným životním úkonem; často je spojeno s poutěmi, sliby a iniciacemi. Tříleté dítě má být umyto, povolá se holič (holení začíná zprava) a kadeře se dávají do zvláštní nádoby. Tu pak matka zakope na zahradě, ve stáji nebo u řeky. Pro etnology je při tom všem stříhání a vlasových obřadech záhadou, proč podobné rity v Indii chybí u svateb.

3.3. ZPRÁVY V RANÝCH ČÍNSKÝCH TEXTECH

V letech 200 až 700 nabýval na významu buddhismus. Když mnich vstupoval do jeho služeb, byl oholen a ostříhán. Pak dostal žluté roucho. Kromě odění už mu náležela pouze žebrační miska, břitva, pinzetky na vytrhávání chlupů a hygienické nástroje. „Každý další měsíc si musel oholit hlavu. Nikdy se nesměl podívat do zrcadla ani mísy s vodou. Ozdoby, kosmetika a voňavky byly zapovězeny“ (Auboyer 2002: 219).

V letech 404-409 pobýval v Indii čínský mnich Fa-sien, jenž sem putoval, aby sledoval rozkvět buddhismu. Ve městě Hilo našel Buddhovu lebeční kost. A o kousek dál, v oblasti Nagaraháry, stál památník s Buddhovým zubem. „Asi sto pu (přibližně 122 metrů) západně odtud je místo, kde Buddha, když tam kdysi zavítal, si nechal ostříhat vlasy a nehty,“ napsal Fa-sien roku 414 (Fa-Sien 1995: 37). Buddhův čin byl symbolickým od-

střížením se od světského života, takže mu od těch dob již prý nikdy další kadeře nevyrostly.

Dalším Číňanem, jenž putoval do Indie a přinesl svědectví z let 629-645, byl učenec Süan-cang. Kromě toho, že se domů vrátil s 657 prepisy děl naukových směrů Hínajány a Mahájány, je autorem díla Zápisky o západních krajinách za Velkých Tchangů s řadou etnografických postřehů. Až neskutečně moderní spis z roku 645 přináší hned ve II. knize kapitoly věnované astronomii, kastám, zvykům, ale i povaze a hygieně Indů.

Ženy si „vlasy češou do drdůlku pouze na temeni hlavy, jinak je nechávají volně splývat dolů. Někteří muži si přistřihují kníry a mají ještě všelijaké jiné podivné manýry. Na hlavách nosí girlandy květů... Oděv a ozdoby různých heretiků jsou neobyčejně rozmanité. Jedni nosí péra z pavích ocasů, druzí se zdobí náhrdelníky z lebek. Někteří si vytrhávají vlasy a stříhají kníry a jiní opět si pěstují licousy a vlasy vážou do drdolu,“ uvedl Süan-cang, jenž zřejmě pominul pestrá kastovní pravidla určující různé účesy a vousy (Süan-cang 2002: 49). Obyčejní lidé si prý vlasy splétali a uši propíchovali, přičemž autora zaujalo i barvení zubů do červená a černá.

3.4. VÝBĚR Z DOBOVÝCH CESTOPISŮ

Dvě stě let poté zamířil do Indie i Arab jménem Solejman, v jehož zápisu z roku 851 stojí: „Indové si nechávají růst vousy; viděl jsem v této zemi muže, kteří měli vousy na tři lokte. Ani kníry si nestříhají. Když v Indii zemře muž, ostříhají mu vlasy a oholí vousy“ (cit. dle T´Serstevens 1966: 24).

Dalším pozoruhodným cestovatelem po Indii byl daleko později ruský kupec Afanasij Nikitin, jehož deník z let 1466-1472 obsahuje cenné národopisné údaje. „Všichni lidé chodí nazí, hlavu mají nepokrytou, prsa nahá, vlasy do jednoho copu spleteny a všichni jsou břichatí. Děti rodí každý rok, pak mají mnoho dětí“ (Nikitin 1951: 37). Když Rus došel do Pervotu (Párva-tu), nejspíše k chrámům na řece Kistně, uviděl pocestné, jak si stříhají vlasy. „Do Butchány (svatyně) se sjíždí celá Indická země na Butovy (boží) zázraky; před butchánou se staré ženy a dívky holí, oholí na sobě všechny vlasy... Ostříhají si i vousy i hlavy, než jdou do butchány; z každé hlavy berou dvě šekšeni jako daň pro Buta. V butcháně je But vyřezán z kamene, velmi veliký“ (Nikitin 1951: 44).

Jak obětování indických vlasů vydrželo po staletí, popsala ještě v roce 1967 Češka Milada Ganguliová, jež se do Bengálska vdala. Sledovala poutníky do Tárakešva-

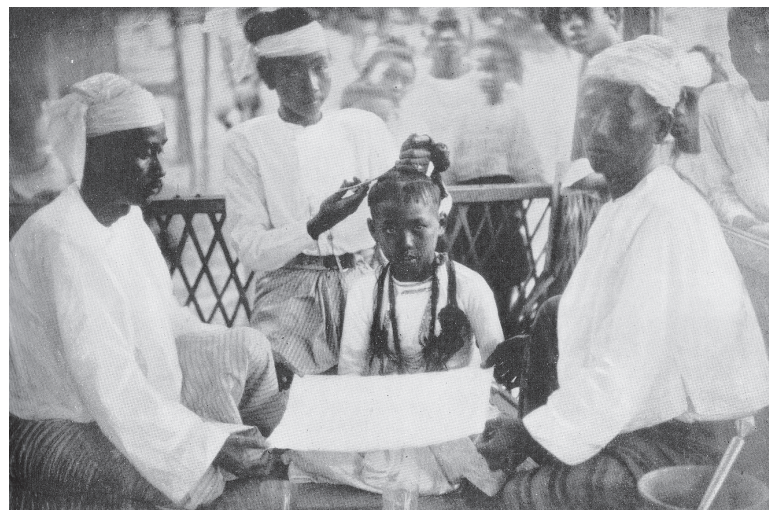
ru, ke svatyni Šivy. „Mnozí z nich, hlavně děti, mají krátce přistřižené vlasy, nebo hlavu dohola oholenou. Jsou to ti, kteří slibili, že obětují božstvu své vlasy a nechávají je měsíce až do dne pouti růst. Po příchodu se posadili na stoličku některého z mnoha holičů. Na rozdíl od jiných obětí, věřící nekladou vlasy na božský symbol, ale hromadí je v postranní místnosti. Podle sdělení hlavního kněze holiči v den naší návštěvy obsloužili přes tři sta poutníků“ (Ganguliová 1967: 62). Do chrámů putující dosud. Indie se v posledních dekáдах stala dokonce i světovou mocností ve výrobě paruk. Tamní vlasy jsou ceněné, poněvadž jsou rostlé a prosty chemických přípravků. Jedno z největších obětíšť pro vlasy, chrám Šri Venkatešvara, leží v Tirupati. Dle Sherrowové zde 600 holičů ostříhá na 25 tisíc poutníků denně. Jen za rok 2003 bylo získáno 450 tun vlasů. Prodeje kadeří učinily z místa nejbohatší svatyni široko daleko, takže mohly být zřízeny nemocnice a školy. Díky vlasům.

3.5. NÁGOVÉ A JEJICH ÚČESY

Obyvateli indických hranic s Barmou jsou Nágové, lovci lebek. Už v jedné z prvních zpráv z roku 1837 tvrdil John McCosh, že Nágové jsou kmeny z hor, jež rozsévají hrůzu. Ulovená lebka byla potřebná i pro výstavbu náčelníkova domu. V případě, že se jí nepodařilo ulovit, bylo nutné přinést „alespoň pramen vlasů. Muselo se to stát potají, protože domorodci věřili, že zmocní-li se nepřítel třeba jen hrsti vlasů, nebudou dlouho žít. Muži měli ostré mačety; často museli číhat v záloze několik dní, než se jim podařilo chytit aspoň dítě a uříznout mu pramen vlasů“ (Ganguliová 1970: 48). V bitvě u Ukhy (1948) bylo zabito 1408 lidí a na řadě míst se vítězní Čangové, Yimčungrové a Kheamňungeni hádali o hlavy zabitých žen, jejichž dlouhými vlasy si zdobili zbraně a košíky, do nichž ukládali uřezané hlavy.

Nágové - a zvláště nejčetnější skupina Kónjakové - byli „těmi fyzicky nejatraktivnějšími lidmi, které jsem kdy studoval. Muži stejně jako dámy si dávali záležet na své vizáži. Zvláště mladíci a děvčata byli pěkně upraveni, jejich bronzová pleť čistá a černé vlasy pěkně učešány, často se svěží květinou zastrčenou v lalůčku nebo v snopu vlasů.“ tvrdil Christoph von Fűrér-Haimendorf (Fűrér-Haimendorf 1969: 10). Nágové se tetovali i v obličeji.

Zatímco se skupina Thenko-Kónjaků stříhala na krátko, Thendu-Kónjakové si nechávali dlouhé vlasy, svazovali je do uzlu, do něž napřič zastrkovali desku s kozlími chlupy. Nosily se i kónické kloubouky, do nichž si úspěšní Kónjakové mohli vplést lidské kade-

Obřadní krácení vlasů v Indii, nedatováno (dle Ratzela).

► ře. Jako přírodní kartáč k česání sloužila čtvrtka vysušeného ostrého plodu s trny; jiní Nágové (Čang, Phóm) vyráběli bambusové hřebeny. Ženy měly dlouhé prameny, které si prokládaly přičesky a ovinovaly, takže budily dojem, že jim až pod zadek visí pevná vlasová „trubice“.

O nágských variantách účesů se přesvědčila i Ganguliová. Ještě v šedesátých letech 20. století viděla na ukhrulském tržišti desítky Tangkhul Nágů, kteří se vyholovali vysoko nad spánky, takže jim zůstával jen pás vlasů, z jehož konce visely svazky na krk – tak, jak v letech 1873-1875 zachytil fotograf R. G. Woodthorpe. Podobná číra měli i Angamiové, kteří si zadní cípek převazovali rudou přízí a zdobili pérem. Nágové této Češe natolik uctávali, že jen do roku 1992 podnikla ke všem kmenům Nágska osmnáct výprav.

Děti dle ní mívaly vlasy oholené, teprve v pozdějším věku si je nechávaly narůst delší (kmeny Angami, Mao). Muži Ao Nágů si vytvářeli účes „hrncového typu“, ve výšce ušního boltce měli vlasy kolem dokola oholené. V minulosti se k tomu užíval mosazný disk laja. Ovšem vlasy také usekávali tlučením bambusové paličky na hranu mačety. Dámy Ao Nágů měly typické účesy, vždy svázané. „Ženy Čungli a Mungsen, s výjimkou křesťanek, si upravují vlasy do zvláštního uzlu. Čungli si uzel svazují pletencem vyčesaných vlasů, Mungsen přes metr dlouhým přádemem bílých bavlněných nití, zvaným mungsen kubuk“ (Ganguliová 1970: 128). Čangky si kvůli tetování čela vytrhávaly i část vlasů, aby jejich ornamenty vynikly.

3.6. ANDAMANŠTÍ NEGRITÉ

Jihovýchodně od Indického poloostrova leží Andamany, známé asi i Ptolemaiovi. Ale až Solejman zapsal roku 851 jejich správné jméno: „Obyvatelé jedí živé lidi. Mají černou pleť a kudrnaté vlasy a v očích něco děsivého. Chodí nazí a neužívají člnů, jinak by snědli všechny lidi, kteří by připřihli“ (cit. dle T. Serstevens 1966: 11).

Benátčan Marco Polo (1254-1324) napsal, že tito lidé, Angananci, mají psí hlavy. Velmi odlišní lidé tu sice žijí i dnes, ale antropologové je nazývají negrity pro jejich drobný vzrůst. Vlasy andamanských Ongijů jsou podobné těm u jihoafrických Kungů – jsou kratoučké, sice vlnovité, leč uspořádané v pepřovité chomáčky. Od křováckého typu se liší průřezem. „Dospělým ženám chybí ochlupení na genitáliích i v podpaží. U mužů se vyskytuje jen zřídka. Chlupy jsou klubíčkové, podobné vlasům. Dospělí muži mají řasy i obo-

čí zkažené. U novorozenců jsou řasy sotva viditelné a obočí téměř chybí“ (Cipriani 1964: 56).

Andamanci si hlavy holili do „přílbičky“ – pomocí obsidiánu a do sporého zástřihu si zastrkávali páratko k čištění zubů. Podle Ciprianiho, jenž mezi negrity strávil dva roky (1951-1952), si kučery nikdy nemylí. S ustríženými vlasy se zacházelo opatrně, aby je někdo nezneužil k čarování. Negritským dětem „na hlavě vyrůstá jemné chmýří, řídké a kratoučké, ne tak černé jako vlasy dospělých... Vlasy, temně hnědé a nazrulé při narození, později zčernají a stočí se do ruliček již v prvním roce života“ (Cipriani 1971: 71).

4. KULTURNÍ OBLASTI ČÍNY A MONGOLSKA

Překvapivě nečerné vlasy se našly v Tarimské pánvi, v čínské provincii Sin-tiang. Měly je desítky vysušených těl z éry před 4000 až 2000 lety. „Na mumiích je nejpozoruhodnější, že téměř všechny mají jasně bělošské rysy včetně dlouhého nosu, hluboko zasažených očí a světlých či hnědých vlasů“ (Bahn 1997a: 152). Neobyčejně dobře zachovalý muž má strniště a cop kaštanových vlasů. I další mumie „blondáky“ mají neporušené vlasy i vnitřní orgány. A paní z Lou-lanu je stará 3800 let, takže si antropologové kladou otázky, nakolik si byla blízká europoidní a mongoloidní rasa (ibidem).

4.1. NEJSTARŠÍ DOKLADY O ČÍNSKÝCH ÚČESECH

Jak se česali dávní Číňané, můžeme zjistit díky hrobovým figurkám doby Šang (18. až 11. století př. n. l.), které ukazují „tetování“ i účesy. Jde o čepicovitě zástřihy mužů s čupkem nad týlem. U ženských postavíček dynastie Čou (1027-221 př. n. l.) lze rozeznat jednoduché účesy s vlasy sčesanými dozadu, jež mohly splývat nebo byly svázané. Frizúry asi zdobily nefritové jehlice a hřebeny. Konfucius (551-479 př. n. l.) vybízel k řádné péči: „Protože tělo, vlasy i kůže jsou rodičovským darem jedinci, ten jim nemá činit úhony – to jest základem synovské úcty“ (Sherrow 2006: 79). Zanedbané účesy bývaly projevem nemoci či smutku.

Z rituálních textů Čouské obřady (Čou-li) a Kniha obřadů (Li-ti) se dozvídáme, jak se o vizáž měl starat manželský pár za dynastie Čou: „Velkou péči věnují vlasům. Češou je, sepnou a zakryjí rouškou, kterou upevní jehlicí. Volné proudy znovu pročešou. Potom se obléknou“ (cit. dle Heroldová 2010: 34).

Fascinujícím objevem, který ozřejmuje i dobové účesy, se roku 1974 stala Terakotová armáda z provincie Šan-si, jež čítá na 7000 postav z pálené hlíny. Tito služebníci hlídali prvního císaře Čchin Š' chuang-tiho

Tangkhul Nágové na fotografii R. G. Woodthorpeho, asi z let 1873-75 (archiv autora).

po smrti v roce 210 př. n. l. Bojovníci mají různé hlavy přidané ke „standardnímu“ tělu. Najdeme i řadu výrazů ve tváři a účesů. Třeba generálové měli dle Ciarla vzadu překřížené vlasy ve stylu che. „Zdá se, že je tu zastoupena každá rasová skupina žijící v Číně. Vojáci mají pětadvacet různých druhů vousů podle věku, povahy, tvaru tváře a postavení. Z figur se podařilo zjistit mnohé o účesech, oblečení, brnění a zbraních“ (Bahn 1997b: 178).

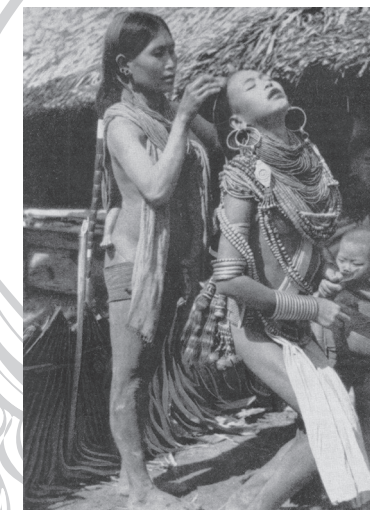
Například střelci z kuší měli vlasy nad spánky svázané do dvou copánků, jež se pojily na temeni a přidržovaly zbytek vyčesaných vlasů. Pěšáci si vázali vlasy nad týlem tak složitě, že někteří okultní „badatelé“ dospěli k názoru, že i účesy terakotových vojáků mají zvláštní význam – přitahují třeba sluneční energii. Nedaleko od Si-anu byly v roce 1990 objeveny další půlmetrové oranžové figury, u nichž byly vlasy, obočí a vousy zdůrazněny černě.

4.2. ÚPRAVY VE STAROVĚKÉ ČÍNĚ

V dávných dobách nosili Číňané většinou dlouhé vlasy. Spíše je formovali do účesů, než aby je nechávaly rozpuštěné. Zatímco si prosté ženy česaly obyčejné drdoly, aristokratky se pyšily výtvoří s ozdobami. Styly měly svou symboliku. Byly doplněny korunkami, špendlíky i zvonečky. Užívalo se „voskujících“ pomád i barev. Parádnice rovněž věřily, že jistý druh voňavého cedrovníku jim přinese nejen krásné vlasy, ale i zdraví.

Za dynastie Chan (206 př. n. l. až 220 n. l.) měly dámy upravené uzly v týle, nebo jim vlasy spadaly ve svazcích po zádech. Složitě účesy držely pohromadě nejen díky jehlicím a šperkům v podobě květin, ale ženy „si natíraly prameny vlasů gelovitým roztokem z mízy některých stromů, který působil jako tužidlo. Vznesení muži se honosili krátkou brádkou, knírkem nebo dokonce licousy po stranách tváře“ (Heroldová 2010: 45). V době Severní a Jižní dynastie (420-588) nosily ženy vedle prostých vlasů i výtvoří z vyčesaných pramenů stáčených kol uší. Mladé dívky mívaly dva uzly trčící nad ušima, jak víme z figurek té doby. Muži měli kšticí svázanou do drdůlku a překrytou čapkami. Dle nástěnných maleb byly v módě i knírky.

Fresky z panovnických hrobek a postavíčky doby Tchangů (618-917) ukazují ženy s vysoko vyčesanými uzly. Ukázkou je hliněná Klečící tanečnice z roku 650, jejíž účes sestává „ze dvou drdolů s menšími čupky, obtočenými zpět na temeno“ (Hájek & Kesner 1985: 34). S přibývajícím realismem postavíček se na jejich výpovědi můžeme i více spolehnout. Nešlo o umění,

Úprava účesů u Nágů (dle Bernatzika).

nýbrž o pomocníky věnované zemřelým ke službě na onom světě – od honáků i úředníků až po tanečnice.

Od 8. století byly „účesy vznešených dam velmi umné. Vysoké drdoly z pevně stažených vlasů se umísťovaly nad temeno, kde je podpíraly jehlicemi a hřebeny. Do vlasů si vkládaly květiny, zlaté ozdoby nebo je doplňovaly koruny. Účes vyvolával dojem záplavy květin ze zlata a barevného emailu třpyticích se na černých vlasech“ (Heroldová 2010: 62).

4.3. PRVNÍ ZPRÁVY V ZÁPÍSECH CIZINCŮ

Z té doby jsou i první „etnografické“ postřehy. „Čínské ženy chodí s odkrytou hlavou a nosí ve vlasech hřebeny. Na hlavě jedné ženy někdy napočítáš dvacet hřebenu ze slonoviny i další předměty,“ píše Solejman v 9. století, dle nějž byly čínské vlasy nejčernější ze všech, ale vousy se tehdy moc nenosily (cit. dle T. Serstevens 1966: 15).

V jiných dobách jsou ovšem fousky – kníry a svazky řídkých dlouhých pramenů – časté. Dlouhé vousy patřily vesměs k učencům. Po období Sungů se Čínou v půlce 13. století přehnal hordy Mongolů, jež založily dynastii Jüan (1279-1368). Tradice dynastií Liao, Ťin, Jüang se mísily s chanskými a nomádky vlasy. Muži bývají zobrazováni s oholenými hlavami a dvěma prameny vlasů za ušima.

V letech 1245-1247 k Velkému Chánovi, jímž byl Gjújúk, putoval papežský posel Jan de Plano Carpini, jehož úkolem bylo sjednat s Mongoly mír. O Tatarech, jak je nazývá, píše: „Vypadají úplně jinak než ostatní lidé. Oči mají dále od sebe. Většina má velmi málo vousů, některým však roste na horním rtu a na bradě pár řídkých chlupů, které si nikdy nestíhají. Na vrcholku lebky si dělají z vlasů kolečko jako duchovní; od jednoho ucha k druhému si všichni stejně vyholují pruh na tři prsty široký, ale vlasy mezi věnečkem a vyholeným místem si nechávají růst až k obočím; na čele si z jedné i druhé strany zástřihují vlasy víc než na polovinu; zbytek si nechávají růst jako ženy a splétají z nich copy, které si za uchem zavazují“ (cit. dle T. Serstevens 1966: 73). Na úvod cesty jej doprovázel bratr Štěpán z Čech; Jan popisuje lid, mravy, historii od dob Čingischána i válečnou taktiku. Šlo o první evropský popis středu Asie.

Do Karakoram se vydal vlámský bratr Vilém Rubruk, posel francouzského krále. V popisu z let 1253-1254 se věnoval též účesům, jež vypsaly podobně jako Carpini. Muži si holili skráně, ale na týlu si nechávali vlasy růst a pletli z nich copy, jež si uvažovali až

Nágský účes zvaný mungsens kubuk (dle Ganguliová 1970: 48).

Detaily různých účesů na sochách terakotové armády, © Wikimedia Commons.

► k uším. Ženy si prý den po svatbě holily „lebku od středu hlavy až k čelu,“ píše Vilém bez větších podrobností (cit. dle T' Serstevens 1966: 122). Bohaté dámy nosily na hlavě ozdoby bokka, kterou si připevňovaly čepcem s otvorem, jímž vzhůru prostrčily vlasy a na lebce je svázaly v uzel. Dle Rubruka pak z dálky vypadaly jako válečníci s přilbami; stejnou ozdobu (boghtak) u Mongolek potvrzuje Ibn Battúta.

4.4. MARCO POLO, ODORIKO Z PORDENONE A DALŠÍ

Nejslavnějším cestovatelem na Východ se stal Marco Polo, jenž se do Kataje (Číny) vydal s otcem a strýcem roku 1271, byť je jeho cesta stále předmětem disputací. Přes Persii, Kašgar, Kan-čou a Karakoram se zřejmě dostal až do Chán-balyku (Peking), kde sídlil chán Kublaj, a kolem Jávy a Sumatry se roku 1295 vrátil do Benátek. Občas se ve spisu Milion (1298) vyjadřuje i k obyvatelstvu. V Erdžinulu (asi Liang-čou) byli lidé „tlustí a mají maličký nos. Jejich vlasy jsou černé a nenosí vousů, kromě čtyř chlupů na bradě. Vznesené paní nemají kromě vlasů chmýří, jsou bílé a krásné, velmi pěkně urostlé, avšak velmi smyslné. Je-li nějaká chudá žena krásná, bohatí si ji vezmou pro její krásu“ (Polo 1961: 122).

V oblasti Šang-tu, někdejší metropoli, bylo prý mnoho klášterů, jež vypadaly jako malá města a v některých žily i dvě tisícovky mnichů, kteří si holili hlavy a nosili vousy. Zato mohutný plnovous cizinců a jinověrců se mohl vymstít. V Pekingu totiž dva Číňané chystali vzpouru proti saracénskému úředníkovi a mongolské nadvládě. „Nato se dohodli, že jakmile dají znamení ohněm, mají zabít všechny, kdož mají vousy, a dát znamení jiným městům, aby učinila totéž. Důvod, proč bylo řečeno, aby byli zabiti lidé vousatí, byl ten, že Katajci jsou od přírody bezvousí, kdežto Tataři, Saracéni a křesťané nosí vous“ (Polo 1961: 150).

Fakt, že obyvatelé „Horní Indie“ (jižní Číny) neměli mnoho vousů, potvrzuje i „český“ františkán Odorik z Pordenone, jenž asi roku 1325 došel také do Peking: „Muži, pokud o jejich zevnějšek jde, jsou pohlední, byť i barvy sinalé. Vousy mají tak řídké a dlouhé, jako myšilovové čili kočky; ženy jsou nejkrásnější na světě“ (Bratr Oldřich, Čech, z Furlánska 1962: 32). Vdané u dvora nosily na hlavě čepici, „cosi jako mužskou nohu“, píše mnich, jehož šokovaly cenné papírky - bankovky - a jako první křesťan popsal zvyk obvazovaných dívčích chodidel a dlouhých nehtů (ibidem).

Ještě na přelomu 16. a 17. století zaujalo obě obchodníka Francesca Carlettiho. Psal o žárlivcích a jejich ženách, které kvůli ovazování nožek, „lilii“, nemohly ani chodit. Jejich mužům nerostl vous: „Vlastně jen málo, třicet nebo pětatřicet černých řídkých chlupů různé délky jim ošklivé trčí z brady a pod nosem. O vous se nestarají, zato vlasy si češou každý den ráno jako ženy a do uzlu svázané otáčejí dokola kolem hlavy a nakonec do nich vetknou hřebínek z želvoviny, aby se jim účes nepoškodil; pak si nasadí čepce“ (Carletti 1973: 159).

Přestože Číňanům nemohlo růst příliš vousů, v jedné oblasti si na ně potrpěli - a sice na divadle. Divadelní vousy (žan-kchou) se vyskytly už na fresce z roku 1324, kdy ještě měly realistickou podobu. „Později byly stále nápadnější, nadsazené. Jsou vyráběny ze žíní nebo lidských vlasů, připevněných na měděné dráty, které se zavěšují za uši a opírají se o partii mezi chrípím nosu a horním rtem. Nejobvyklejší barva je černá, pak šedá a bílá, výjimečně červená, fialová, modrá. Plnovously bývají až 70 cm dlouhé“ (Kalvodová 1992: 250).

Existuje několik základních typů. Plnovous (man-žan) zakrýval celá ústa, další typ ča-žan měl vystřiženou pusou a nosily jej agresivní postavy. Trojitý vous san-žan byl znakem kultivovanosti a učenosti. Existoval i rovný knír (i-c' žan), stříškový knír (pa-c' žan), visící bradka (tiao-ta žan), jež byla určena lehkovážným. Pět vousů (wu-ccho-žan) náleželo profesím: od lodníků po biřice (ibidem).

Ve „staré Číně“, za níž Walter Böttger považuje zemi až do 14. až 15. století, kdy se země začala seznamovat s evropskými vlivy, nosily dámy málo šperků, vlasy si zdobily jehlicemi, hřebeny i umělými květinami z hedvábí či papíru. Šperky do kadeří byly oblíbené; nesměly se nosit pouze při úmrtí člena rodiny. „Hřebeny se užívaly od dávných dob včetně hřebenu, které se vetkávaly do vlasů k upevnění účesu“ (Böttger 1984: 125).

O bronzových zrcadlech se objevují zmínky již v roce 672 př. n. l., kulatá zrcadla s rukojetí se od 4. století př. n. l. potahovala amalgámem. Od starověku po středověk se líčilo obočí, často do dramatických tvarů. Někdy se vytrhávalo.

Děti byly dle obřadních knih povinny přinést rodičům zrna teplou vodu k omytí. Zuby se čistily štětíčkou ze štípaného bambusu; nežádoucí ochlupení na těle, vlasy a vousy se škrabaly pinzetkami. Muži se dávali stříhat a holit u holiče. Ochlupení se po příchodu Evropanů stalo znakem rasové jinakosti: Číňani byli

Různé etnické skupiny Číny mají rozličné a dokonce „nastavované“ účesy (archiv autora).

vousatými misionáři fascinováni. Třeba jistý Giulio Aleni byl v roce 1625 popsán jako „muž s modrými očima a bradou draka“, Holanďanům se dle Diköttera přezdívalo „rudovlasí barbaři“ a Portugalci měli „vous jako černou plst“ (Hiltebeitel & Miller 1998: 54).

4.5. MANDŽUOVÉ S DLOUHÝMI COPY

Doba dynastie Ming (1368-1644) byla po nadvládě Mongolů návratem k čínským tradicím. Nosily se mnohé čapky; i prostí lidé si hlavu raději ovinovali, poněvadž nemít zakryté vlasy bylo hanbou. „Cop u mužů, pokládáný za typicky čínský, byl ve staré Číně neznámý - zavedli ho teprve po roce 1644 mandžští dobyvatelé země a byl znamením poroby Číňanů“ (Böttger 1984: 126).

Mandžuoové založili dynastii Čching (1644-1911). Zprvu sice přebírali řadu zvyků, ale později se snažili o posílení vlastní identity. Jedním z projevů se stal účes. Mandžujky si potrpěly na bohaté účesy, jež byly složeny z dřevěné či ratanové obdélníkové konstrukce, na níž byly obtočeny falešné vlasy, jež nahofe přidržovala až stopu dlouhá jehlice s třásněmi. Chanky si kadeře zauzlovávaly; česaly se jednou dvakrát týdně. Někde znaly paruky: třeba ženy Miao nosily obří chomáče trčící desítky centimetrů do stran, jež se vyráběly z vlasů předků. Děti v době Čching mívaly různé prostřihované chomáčky - po stranách i na čele; po celé generaci bývalo zvykem oholit novorozencům hlavu, aby jim rašily vlasy.

Nejtypičtějším se stal pánský účes. „Nošení dlouhého copu a holení přední části hlavy zavedli Mandžuoové pro všechny muže po dobytí mingského území. Nošení copu bylo pro muže Chanů potupné“ (Heroldová 2010: 134).

Ne že by nikdy jindy v dějinách nevnucovaly režimy svému obyvatelstvu pravidla odívání nebo česání, ale Mandžuoové byli jedineční v tom, jak silově a jak obrovské populaci se rozhodli změnit zvyky. Chanové si již dříve pletli copy a ovinovali jimi hlavu (po zahájení studií, při vstupu do armády), ale to se stalo 5. června 1644, bylo jiné: regent Dorgon vyhlásil povinnost vyholit si část čela a vázat si cop (pien-c') na mandžuský způsob. Po rebéliích svůj dekret ještě zostřil.

Dle Sherrowové se Mandžuoové toho stylu drželi tisíce let, neboť jezdili na koních a díky holému čelu měli lepší rozhled a stočený cop užívali jako „polštářek“ při spaní. A těm, kteří v bitvě zahynuli, pietně cop odňali a dovezli jej domů.

Ty, kteří si nechtěli oholit, mocipáni postihovali. „Heslem holičů bylo: ‚Uchraň si hlavu, ztrať vlasy; ponech si vlasy, ztraťš hlavu‘, což odpovídalo nelibostnému mandžuskému stříhání. V těch dnech vysílaly vlády celé šiky holičů, aby se pídily po lidech, kteří si nechávali dlouhé vlasy. Toho, kdo se odmítl podvolit, zabili na místě a jejich hlavy napichovali na hole“ (Hiltebeitel & Miller 1998: 125). Spousta učenců, kteří nechtěli zradit tradice, se skrývala. Důvody odporu ke stříhání byly mnohé: předně šlo o hrdost, ale dle chanské víry byly ve vlasech obsaženy i dobré síly, jež měly ochraňovat mozek; od starých dob bylo též stříhání s tetováním potupným trestem.

Cop musely nosit i další národy, včetně Mongolů, jak píše v roce 1875 ruský přírodovědec N. M. Prževalskij: „Mongolové si stejně jako Číňané holí hlavu a nechávají na zátylku jen malý chomáč vlasů, které pak splétají do dlouhého copu; lámové se dávají stříhat dohola. Nikdo však nemá knír nebo plnovous, poněvadž vousy rostou jen málo“ (Prževalskij 1951: 74). Před holením se vlasy namáčely v teplé vodě. Mongolky si vlasy nestříhaly, dlouhé je splétaly do dvou copů.

4.6. KONEC CÍSAŘSTVÍ, STŘÍHÁNÍ VLASŮ

Stále četnější vrstvy si v 19. století uvědomovaly, že Čína potřebuje impuls, aby držela krok se světem. A podobně jako před 250 lety, opět hrály jistou roli účesy. „Vhodný sestřih a odění mohly vylepšit vztahy Číňanů s cizinci a umožnit jim lepší studium západní politiky, zákonů, technologií a obchodu. Stříhání copu bylo zdůrazňováno jako cesta ke znalostem Západu a k modernizaci,“ píše Weikun Cheng, jenž dějinám copu věnoval studii (Hiltebeitel & Miller 1998: 130). Studenti, kteří si odřízli cop, nosili po návratu do vlasti i čapky s falešnými copy, aby se vyhnuli urážkám.

V povstání roku 1911 symbolizovala „de-copáž“ změnu režimu. Sunjatsen, dočasný prezident vznikající republiky, vyhlásil 5. března 1912 dekret, jímž nakázal změnu sestřihu do dvaceti dní. Začaly kampaně na podporu stříhání.

Vznikaly spolky, učenci psali proti mandžuskému copu básně. Dle Chenga se jen ve městě Kuang-tung ostříhalo v den nezávislosti 200 tisíc mužů (ibidem). Studenti v Čchang-ša prý zase běhali s nůžkami po škole, dokud kolegy neošmíkali. Největší odpor ke změně měli prostí lidé, kteří si na kdysi importovaný styl zvykli, a loajální úředníci se vzpírali rovněž, když své

Mongolka, nedatováno (dle Vlacha).

Účesy žen z centrálního Tibetu (dle Cybikov 1987: 161).

Stěny v Angkor Vatu naznačují, jaké se mohly v Kambodži nosit účesy. © Wikimedia Commons.

► copy maskovali. Z vlasů se opět stala politika. A v roce 1912 čchingský dvůr ohlásil abdikaci nezletilého Pchu-i, posledního copatého císaře.

5. KULTURNÍ OBLAST TIBETU

Prvním Evropanem, jenž došel do Tibetu, byl patrně syn českého vojáka Odorik neboli Bratr Oldřich, Čech, z Furlánska (asi 1271/86-1331). Když přišel do Lhasy, města, kde se neodvážili prolít ani zvířecí krev, zaujaly jej pohřební zvyky (rozsekání těla na kousky a předhození ptákům), ale i nezvyklé účesy: „A v království Tybet jest takový mrav: ženy nosí vlasy spletené do více než sta copánků čili pletenců a nosí jako ozdoby dva kly, jaké mají kanci nebo divocí vepři“ (Bratr Oldřich, Čech 1962: 47). Coby relikvie posloužily nakonec i vousy zemřelého Odorika, jež mu věřící vytrhávali u posledního lože v Itálii.

V jeho slépějích šli do Tibetu další mniši (de Andrada, Grüber, d'Orville), ale Lhasa se stala na dlouho zakázaným městem. Jedním z mála křesťanů, kteří zde pobývali déle, byl jezuita Ippolito Desideri. Za šest let (1716-1721) se naučil tibetštinu tak dobře, že v ní i psal. U lamaistických mnichů zaznamenal povinnost noviců nechat si při vstupu do kláštera ostříhat hlavu – pěstění vlasů bylo zakázáno. Běžní Tibetané si je nechali růst do značné délky.

Desideri popsal i sňatky. Novomanželé byli vybráni z vůle rodičů a bylo by hanbou, kdyby spolu před svatbou byt jen promluvíli. Nevěstu odvedli před dům chotě. Často chtěla utéci. „Když se jí to nedaří, začne plakat, křičet, kopat a bít kolem sebe, kousat a vytrhávat si vlasy. Jakmile ji dotáhnou ke dveřím, očekává ji zástup příbuzných i zvědavci, mezi nimiž stojí ženich a ngakpa neboli kouzelník. V místnosti je posadí a podá ženichovi kousek másla. Ten vstane a rozmaže máslo nevěstě po čele a vlasech. Od té chvíle je manželství zpečetěno“ (Desideri 2001: 161).

Dalšími, kteří přinesli zprávy z Tibetu, byli misionáři Joseph Gabet a Evariste-Régis Huc. Móda se v roce 1846 změnila. Běžní „Tibeťané si neholí hlavu, vlasy nechávají splývat na ramena, jen tu a tam je zkracují nůžkami. Lhaští elegantní přijali před několika léty módu copánků po čínském způsobu. Do copů si připínají zlaté šperky, zdobené drahými kameny a zrnky korálů... Ženy si vlasy rozčesávají do dvou copů, které nechávají splývat na ramena. Ženy zachovávají neuvěřitelný zvyk: dříve než odejdou z domu, přetřou si obličej jakousi černou, lesklou masťou, podobnou hroznové zavařenině“ (Huc 1971: 299). Dle Huce šlo o vynález jistého

nomun-chána, aby díky zohavujícímu pomazání učinil hříchům přítrž.

5.1. TIBETSKÉ VLASY OČIMA ETNOGRAFA

Obyčej zaujal i burjatského etnografa Gonbožaba Cebekoviče Cybikova, jenž v letech 1899-1902 zjistil, že se „lícídlo“ vyrábělo z vyvařeného čaje. Podle něj si muži laici v centrálním Tibetu upravovali vlasy trojím způsobem; zato příslušníci středních a vyšších vrstev i pastevci z odlehlých oblastí se nestříhali.

Muži z nejvyšších tříd měli zvláštní účes, když „si na temeni hlavy vážou všechny vlasy do drdolu, který přizdobují zlatým či stříbrným gau (pouzdro na amulet), vykládaným drahými kameny, nejčastěji tyrkysem. Muži ze středních vrstev si vzadu splétají vlasy v cop a vpředu si dělají pěšinku, jak to dělají venkovské dívky v Rusku“ (Cybikov 1987: 114).

Tibetským děvčátkům do dvanácti let se nechával jeden velký cop, ale brzy poté se rodiče snažili přizpůsobit účes dospělému vzoru: „Účes se skládá z jednoho malého copu, ze dvou velkých, zvaných ra (roh), spletených za ušima. Velké copy se nechají padat na záda a vplétá se do nich odshora dolů množství falešných vlasů. Díky tomu mohou ženy z Lhokhy a centrálního Tibetu udivovat hustotou a délkou kadeří“ (Cybikov 1987: 116). Do konců obou copů, jež sahávaly až po paty, se vplétaly rudé šňůrky se střepečky na konci; v pasu se spojovaly nitkami.

Obyčejní Tibeťané byli dosti nečistotní. Etnograf uvádí: „Nejednou jsem si všiml, jak žena, která ve vlasech jiné ženy našla veš, předala vzácný úlovek původní majitelce, která si pak veš vložila do pusy. Vypadá to tak, že kousat cizí vší je tu považováno za neslušné. Mniši se vzhledem ke svému přesvědčení vyhýbají přímému zabíjení hmyzu. Namísto toho chycenou blechu či veš pouze odhodí na zem či na podlahu“ (Cybikov 1987: 127).

6. KULTURNÍ OBLASTI JIHOVÝCHODNÍ A VÝCHODNÍ ASIE

Už mořeplavec Antonio Pigafetta si roku 1521 o lidech z Aloru, což je ostrov v Malých Sundách, zapsal, že si „vlasy vyčesané do výšky přidržují dlouhými hřebeny z bambusu, vedoucími z jedné strany na druhou; vousy si balí do bambusových listů a zastrkují si je do bambusu (což vypadá velice směšně)“ (Pigafetta 2004: 108). Díky jeho deníčku známe i tehdejší termíny pro vlasy (lambut), řasy (quilai), vousy (ianghut) a také kníry (missai).

6.1. INDONÉSIE, KAMBODŽA, THAJSKO

Sestřihů bylo v Indonésii bezpočet, takže uvést můžeme jen výběr z mnoha lokálních typů. Muži některých dajakých kmenů z Bornea si třeba krátili vlasy nad ušima (jakoby podle „hrmce“), ale tamní Punanové mívali i delší kadeře, které si pečlivě česali. Až modročerné účesy Punanek byly dlouhé, někdy prý až k bedrům.

„Dajakové nosí slušivé účesy, které mi připomněly drdoly evropských dam, jež byly populární před pár lety. Vepředu jsou vlasy kráceny, ale v týle se ponechají růst do značné délky – někdy po kolena. Kadeře se vzadu zauzlují a upevní páskou z látky připomínající tapu,“ napsal v roce 1881 o pánské úpravě Carl A. Bock (Bock 1986: 131).

Batakové ze Sumatry si kadeřemi zdobili magické hole tungkot malehat. Tamtéž se vyprávěla legenda o místním Samsonovi, jenž se jmenoval Laubo Maros a jehož „síla spočívala v jednom zvláštním vlase, silnějším jako měděný drát. Zradila jej také žena; když mu byl vlas vytržen, ztratil sílu a byl zabit“ (Cooper 1971: 195). Lidé z Bali zavinovali první dětem odstřížené vlasy do známých zdobných tkanin ikat.

Již na nejstarších plastikách v Kambodži měli Khmerové svázané vlasy do uzlu, někdy bývají muži zobrazeni s kníry a bradkami. Různé umělecké styly ukazují dobrou ženskou módu a nevyraznější rozdíly jsou vidět v účesech. „V období Bakhengu v 11. století jsou kónické či kupolovité, s vlasy spadajícími kolem. Díky skulpturám v Angkor Vatu známe, jaké styly účesu existovaly na počátku 12. století. V době Džajavarma VII. byly v módě vlasy vyčesané vzhůru a sepnuté v jednom místě, odkud visely k zemi dlouhé copánky“ (Mabbett & Chandler 2000: 122).

O tělesné péči Khmerů z dob Angkor Vatu víme i z čínských písemností. Čou Ta-kuan, cestovatel ze 13. století, si všiml, že si výše postavení lidé „zapletají do uzlu z vlasů girlandu z vonných květů, podobných jasmínu. Chodí bosí a chodidla a dlaně si barví červeným barvivem“ (cit. dle Mabbett & Chandler 2000: 123). Lidé nosili mnoho ozdob a užívali voňavek z pižma či santálu. O dalším zvyku nás zpravuje Ma Tuan-lin, jenž vydal ve 14. století spis Etnografie národů mimo Čínu. „Pohřby se konají takto: děti zemřelého nejedí po sedm dní, oholí si hlavy na znamení zármutku a vyrazejí hlasité výkřiky. Na hranici z voňavých dřev je tělo spáleno“ (cit. dle Mabbett & Chandler 2000: 125). Číňan popsal Kambodžany jako nahé, tetované a s neupravenými vlasy.

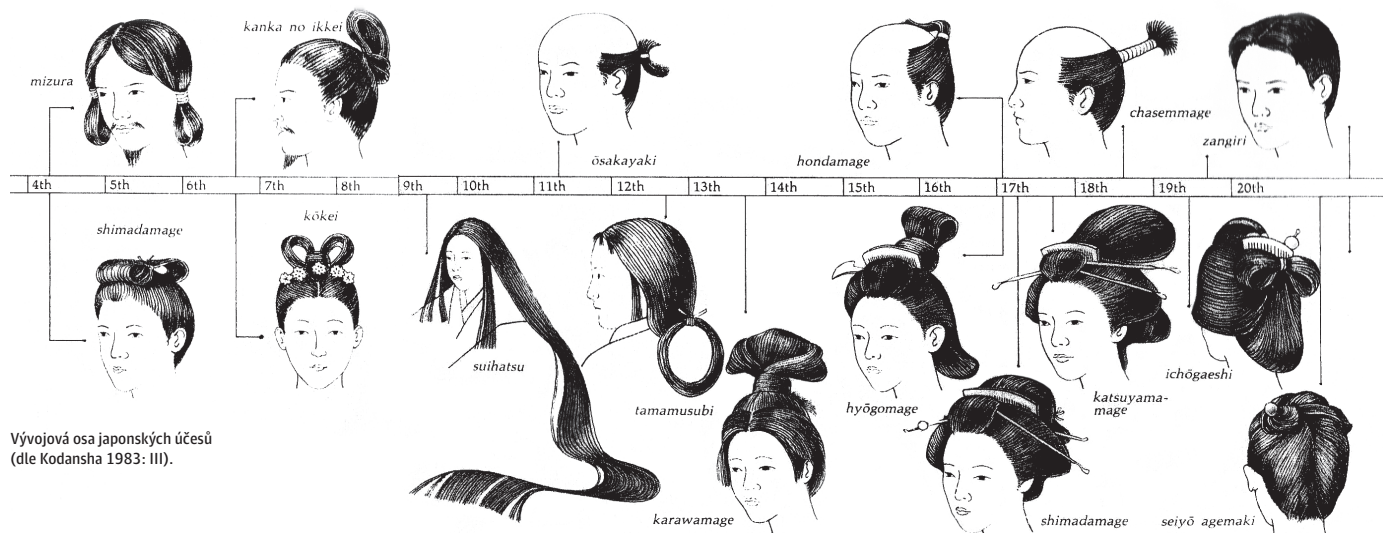
Ve zlatém období Siamu (Thajska), v 17. století, nosili muži i ženy vlasy nakrátko. „Původ zůstává nejasným, neboť předtím tomu tak vždy nebylo. Vlasy se nechávaly spadat k uším, vespod se však nosily vystříhané. V 19. století se dále zkracovaly, až zůstávala jen chocholka na vrcholu hlavy, která byla jinak celá vyholená, u chlapců ještě hladčeji než u dívek“ (Jacq-Hergoualc'h 2005: 203).

Původní obyvatelé Thajska se vydal začátkem 20. století zkoumat mimo jiných etnolog Hugo Bernatzik. Horský kmen Phi Tong Luangů měl být dědicem negritských populací. Lidé s výškou kolem 1,5 metru měli velehusté černé vlasy. Mužské byly asi patnáct centimetrů dlouhé, ženám splývaly na plece. Vousů neměli skoro vůbec. Protože si tělo opalovali, nemohl prý Bernatzik určit, zda měli chlupy. Phi Tong Luangové jsou „jediný národ, který znám, že se neozdobuje. Vlasy jim rostou volně, nespoutány a nepěstěny, a většinou splývají až na ramena. Ořezávají si je nožem nebo opalují ohněm. Zdá se, že není v nich dětské ješitnosti a parádovitosti“ (Bernatzikovi 1941: 135).

6.2. ČECH ŠEBESTA MEZI NEGRITY

Opravdoví negrité, Semangové v Malajsi, měli jako Andamanci vlasy podobné kuličkám; v jižním Thajsku se jim říkalo Ngok Pa čili „kudrnatí“. „Vlasy byly krátce přistřížené a vlnité. Odmítali hřebínky, které jsem přinesl jako dárky, protože jich nemohli použít,“ vzpomínal na první setkání z roku 1924 Pavel Šebesta, expert na trpasličí populace (cit. dle Šebesta & Lvová 1956: 41). Získal i odpověď na otázku, proč měli Semangové pepřové kadeře. Podle bájí byli na počátku všichni lidé stejní – jako Malajci. Ale rádža Berok zapálil velký oheň, před níž lidé prchali a běželi k řece. Druhá část z nich utekla do hor a lesa. „Protože to byli lidé liknaví a líní, oheň je zachvátil a sežehl jim vlasy. To byli naši předkové. Proto žijeme v lesích, jsme Orang-Utani a máme kudrnaté vlasy,“ vyprávěli (Šebesta & Lvová 1956: 61).

V cestách „mezi nejmenšími lidmi světa“ Šebesta pokračoval: za Senoiji (Sakaji) či Jakúdů v Malajsi a na Sumatře. U Sakajů s výškou asi 150 centimetrů byly vlasy bujnější než u Semangů. Někteří měli hlavy ovinuté lýkovými páskami, že „vlas byl z přední části stlačován dozadu. Často však si nechávají, jak mužové, tak ženy, vlasy divoce státi, což se u žen nevyjímá příliš hezky. Vystřihají-li si mužové vlasy v zátylku, vyjímá se bujná hříva na přední části hlavy dosti pěkně,“ napsal Čech (Šebesta 1929/I: 132-133).

Vývojová osa japonských účesů (dle Kodansha 1983: III).

► 6.3. STARÁ A NOVĚJŠÍ KOREA

Lidé v Koreji se začali o vlasy starat hned v prvním roce vlády mýtického krále Tanguna. V hrobce staré 3000 let byla objevena kostěná jehlice (pinyō), takže asi již tehdy měli dávní Korejci zpevněné účesy.

Dle nástěnných maleb v jižní Číně z období 37 př. n. l. až 668 je vidět řadu stylů včetně copů či dvojitých vyzvednutých chocholek. Jedna z královen 14. století „měla prý tak dlouhé vlasy, že si je mohla obtočit třikrát kol dokola hlavy“ (Na-Young Choi 2006: 77).

Korea upřednostňovala dlouhé vlasy jako výraz úcty k předkům – ještě z 19. století jsou známy případy, kdy lidé raději páchali sebevraždy, než by byli ostříhání a „vlasy byly natolik neoddelitelné od osob, že se výčesky shraňovaly, aby se při pohřbu vložily do rakví“ (Hiltebeitel & Miller 1998: 108).

Vznešené Korejky nosily v palácích i mohutné paruky, jak je doloženo. A když si roku 1895 odstříhl tradiční uzlík (po japonském příkladu) i král, jenž také vyhlásil nový účesový edikt, vypukly v zemi nepokoje. Odpor proti novinkám už byl ovšem marný.

Nejstarší poznatky o japonských účesech přinášejí postavičky dogú kultury Džómon

7. KULTURNÍ OBLAST JAPONSKA

Nejstarší poznatky o japonských účesech, obecně zvaných kamigata, přinášejí postavičky dogú kultury Džómon z 10. až 4. století př. n. l., jež mají chocholovitě vyčesané vlasy. Dalším návodem jsou sošky haniwa z doby mohylových kultur (3. až 6. století), které zobrazovaly osoby oválných tváří a s různými pokrývkami hlavy či účesy. O Japoncích se píše už v čínské kronice Wej ti asi z roku 297: „Každý muž je tetován na obličejí a pažích. Vlasy nosí ve tvaru smyčky na každé straně a hlavu si ovazuje pruhem látky. Ženy si svazují vlasy nad ušima a používají jako oděv kus látky, který oblékají tak, že protáhnou hlavu otvorem uprostřed“ (cit. dle Winkelhöferová 1999: 13).

Japonci mají hojnost černých rovných vlasů, ale ty se liší – například obyvatelé severního Honšú se vlnitostí vlasů a bohatším ochlupením podobají nativním Ainům z Hokkaidó, jejichž mužové mívali mocné hřívy a ženy s tetovanými „kníry“ si krátily kadeře nad rameny. Ve zprávě z roku 1866 stojí: „Samotný Ezau by nemohl být chlupatější nežli Ainové. Vlasy na jejich hla-

vách vytvářejí ohromné houští, tuhé a zcuchlé. Jejich vous je hustý a dlouhý“ (Wood 1866: 35).

7.1. ÉRA ASUKA, NARA A HEIAN

V raných dobách, do 7. až 8. století, byl typickým mužským účesem zástřih mizura – dlouhé vlasy „rozdělené pěšinkou a u uší stočené do velkých smyček“, jak je vidět na haniwách (cit. dle Kodansha Encyclopedia of Japan 1983/III: 82). Stejně doklady ukazují, jak si ženy vyčesávaly vlasy do uzlu na temeni, kde jej upevňovaly. Účes nosily spíše jen příslušnice vyšších vrstev; běžná populace dávala přednost rozpuštěným vlasům, někdy zdobeným tkanicemi. Císař Temmu nařídil v roce 682 všem mužům i ženám, aby se česali, což může být dokladem dříve převažujících volných vlasů.

Svědectví podávají fresky z hrodek, například Takamacuzuky, na nichž je skupina žen s vlasy pod ramena a díky kronikám Kodžiki a Nihon šoki z 8. století máme i svědectví. V době Asuka byla novinkou mužská frizúra sokuhaču (vlasy vázané nad týlem do uzlu), již se přezdívalo „čínský účes“ a bylo možno jej vstrčit do čepic. Smyčkovitá mizura přežívala u mužů mimo dvůr. I ženy napodobily čínskou módu a vázaly si lokny smyčkami na temeni ve stylu květinčky (hōkei). V 8. století a za dob Nara si ženy vlasy vyčesávaly do prostého uzlu, jenž byl doplněn hřebem ze dřeva – často zimostrázového – a jehlicemi tvaru květin.

Za doby Heian (794-1185), jež dohnala všudypřítomnou estetiku k dokonalosti, byla vlasům věnována extrémní péče. Literatura nešetří obdivem k předlouhým kadeřím. „Vznešené ženy je nosily rozpuštěné, nanejvýš je ozdobně svazovaly papírovými stužkami. Účesu z rozpuštěných vlasů se říkalo osuberakaši.

Vlasy byly hlavně ozdobou ženy, měly být bohaté, lesklé, rovné a dlouhé. Proto se od ženy očekávalo, že si je nikdy nebude zastříhovat. Za nejkrásnější se považovaly vlasy, jež sahaly na zem“ (Winkelhöferová 1999: 79). Nad čelem je dělila pěšinka. U dvora se upravovaly jen v určitý, šťastný den. Nosily se přičesky i paruky, ale ty nemohly pravou krásu nahradit: „Krása ženských vlasů upoutá každého. Jak se říká, v síti upletené z ženských vlasů uvízne i slon.“ napsal Jošida Kenkō ještě ve 14. století (cit. dle Winkelhöferová 1999: 80). Známkou krásy byla bílá pleť a vytrhávané a holené obočí coby znak dospělosti – chloupky byly dámám odporné jako chlupaté housenky.

Až do konce éry Heian si muži vázali uzly na temeni (kanka no ikkei). Když se vlády ujala vojenská šlechta, začaly se nosit i typické účesy samurajů – s oholeným

Česání na dřevorytu Kitagawy Utamara, © Wikimedia Commons.

čelem. Bylo tomu tak prý kvůli častému nasazování helmic, aby se pod neprodyšnou přílbou nepotíla hlava. Ostatní vlasy splývaly dozadu i se svazovaly na zátylku. Od středověku běžně nošený účes se nazýval sakajaki či cukiširo. V éře Edo (1603-1868) se nosil v mnoha verzích, jež jsou známy jako ōsakajaki, čommage nebo časenmage (uzel ve tvaru štětky na šlehání čaje). Typ hondamage aneb Hondův uzel dostal jméno dle leníka Hondy Tadakacu, jež jej začal nosit jako první a vyznačoval se vyholením skoro celého temene a vysoko vyvázaným uzlem.

7.2. RANÁ EVROPSKÁ SVĚDECTVÍ

V letech 1597-1598 doplnul do Země vycházejícího slunce již zmiňovaný Ital Carletti. Japonky mu připadaly krásné, avšak s malinkými očky a černěnými zuby (ohaguro). „Barví si i vlasy, rovněž na černo, a považují to za půvabnější, než kdyby je nosily světlé; právě naopak než my, kteří chceme mít zuby bílé jako slonovinu a vlasy zlaté, jak je opěvují básníci“ (Carletti 1973: 119).

Muži si vlasy svazovali, takže jim trčely jako košťátko: „Každé ráno je uhlazují, pečlivě česají a masí, aby se leskly. A dotkne-li se jim někdo tě štětky, kterou mají vzuadu na zátylku, je to urážka, jako když u nás někdo naschvál zatahá za vousy. Zbytek hlavy až po čelo mají oholený“ (Carletti 1973: 121).

Evropané jen stěží dokázali odlišit drobné nuance, jaké pánské štětičky měly. Účesů byly desítky, každý s unikátním názvem. Populární byla třeba „hlava ve tvaru jinanového listu“ (ičōgašira), kdy pramen na temeni vytvářel jakýsi vějířek. Dále to byl „zkroucený račí očásek“ (ebidžiriwage), „velký jinan“ (oičō) a tak dále. Lékaři si čela nevyholovali a vlasy si na zátylku přistříhovali, takže hlavy vypadaly jako „vodní ořech kotvice“ (kuwaiatama). U dětského účesu gassōatama se někdy na temeni vyholovalo kolečko.

7.3. POVĚRY, OZDOBY, HŘEBENY

Japonské přísloví říká, že „vlasy jsou ženin život“ (Sherron 2006: 220). Šlo o velkou pýchu. Ženy si před 13. stoletím nechávaly vlasy většinou splývat (suihacu, tagemami), ale později si začaly na zádech uvazovat vlasy do kruhovitěho účesu – tamamusbī (uvázání do koule). Již ve 14. století se zrodil účes karawamage (uzel z čínských kruhů). V éře Kamakura to byl účes dětský, ale od doby Muromači jej začaly nosit i dospělé ženy.

Od 17. století „přišel do módy účes hjōgomage (uzel ve stylu provincie Hjōgo). Přibližně ve stejnou dobu se

rozšířil účes šimadamage, obecně známý pod zkratkou šimada. Ten se stal vůbec nejtypičtější účesem japonských žen, měl celou řadu variant a udržel si oblibu až do 20. století“ (Winkelhöferová 1999: 184).

Na temeni jej držel dlouhý hřeben; název vznikl dle účesů kurtizán ze zájezdní stanice Šimada na silnici Tókaidó. Měl i prostší variantu a nosily jej gejši, ale i dámy na pohřby. Další složitá krece propíchnovaná jehlicemi kōgai se jmenovala kacujamage podle kurtizány Kacujamy z vykřičené čtvrti Eda. Dle Perkinsové se potíral kaméliovým olejíčkem a rozdělával do pěti- a šesti- a sedmi-pramenů. Účesy, ceněné pro ladný záhyb vlasů v zátylku (tabo) a pojmenované třeba podle ptáčků, byly zpevňovány pruhy látek a parádními hřebínky i ozdobnými jehlicemi kanzaši.

Dřevěné hřebínky (kuši) se zdobily perletí, ale i lakováním a inkrustací. V Japonsku se jich užívalo coby symbolů vdaných žen. „Během středověku byly hřebínky nádherně zdobené, za doby Edo se vyráběly z mnoha materiálů a v rozličných tvarech pro související účesy. Byly nejen ze dřeva, ale i bambusu, kosti, želvích krunýřů a kovu. Hřebeny byly vnímány jako kouzlo, které chrání ženinu ctnost a dokonce i dnes Japonci věří, že zvednout ztracený hřeben nebo jej někomu darovat přináší smůlu“ (Perkins 1991: 53).

Hřeben byl i symbolem sexuální intimity: „Výraz, ozdobná krabička na hřeben“ (tamakušige) odkazoval jak na toaletní náčiní, tak i – přeneseně – na pohlavní tajemství a ženské genitálie. Úsloví „otevřít něčí hřebenu“ bylo poetickou metaforou pro ženino odevzdání se muži“ (Hiltebeitel & Miller 1998: 92). Účelem hřebenu je dávat věcem řád, česat je a kontrolovat, takže hřeben se má k vlasům (přírodě) jako zušlechťující kultura; neupravené a rozčuchané vlasy byly vždy v Japonsku spojovány se zoufalci či šílenci. Nejvíce ozdob ve vlasech mívaly gejši, naopak nejskromnější se česaly vdané paní – postačil jim jeden vložený hřebínek a jehlice.

O nádhře účesů vypovídají dřevorezy ukijoe, tisítky z desek, čili „obrazy prchavého světa“. Takové ilustrace, součást spisků 18. a 19. století, nejenže odrážely skutečnost, ale ovlivňovaly též dobový vkus. Umělcem jako Utagawa Kunioši, Utagawa Kunisada nebo Kikukawa Eizan často zpodobnili jednak účesy samé, ale i dámy při česání – Kikukawa je autorem krasavice před zrcadlem, Kunisada zachytil kadeřnici s hřebeny v ruce i účesu a dílo Kitagawy Utamara z let 1804-1806 se přímo jmenuje Pročesávání vlasů. Suzuki Haruno bu vytvářel „mladé dívky, tančící, česající se, rovnající

Dobové
japonské účesy
(archiv autora).

Příprava paruky
pro gejšu
(dle Gallagher
2006: 155).

► květiny do váz, procházející se, všechny étericky něžné a křehké, štíhlých postav s labutími krky... Nemluví na nich oči a ústa, ale krk sklánějící se pod tíží vysokého účesu“ (Hilská 1953: 208).

7.4. KADEŘNICKÉ A PARUKÁŘSKÉ UMĚNÍ

Osobitým uměním byly též paruky (kacura), jež nosili herci divadla nó i kabuki – přičesky znaly již dámy období Heian. Asi v 18. století se z parukářství vyvinulo kadeřnictví, neboť parukářky začaly upravovat účesy kromě herců i gejšám. „A tak vznikly kadeřnické kamijui, osoby provádějící ,vázání, upravování vlasů“. V době Edo existovala jednak stálá holičství (učidoko), kam zákazníci docházeli, jednak holičské stánky (dedoko) podél cest a u mostů, kde se mohli dát učešat pocestní“ (Winkelhöferová 1999: 187).

Dle Winkelhöferové existovali i docházející holiči (mawari kamijui) a docházející kadeřnice, jež nosily zvláštní oděv. Složitě účesy si lidé chránili před rozčucháním – léhali na polstrovaných podhlavnících. Nejbohatší dámy se prý nechávaly přečesat dvakrát týdně, jiné musely „nosit nemyté vlasy až deset dní“ (Sherrrow 2006: 222).

Už rok po začátku reforem Meidži (1868) se objevili pánští holiči střihající v západním stylu. „Po vládním nařízení z roku 1871, jež nabádalo k odstřížení štetíček (dampacurej), se mužské účesy lišily jen málo od těch západních“ (cit. dle Kodansha Encyclopaedia of Japan 1983/III: 83). Pánové upouštěli od nepohodlných a náročných účesů s uzlem (mage) a přecházeli na krátké úpravy zangiri, neboť klasické evropské účesy přišli Japoncům až moc obyčejné. Ti, kteří lpěli na uzlicích a vyholeném čele, dostali nálepku zpátečníků. Dámy byly váhavější a opouštěly jen ty nejsložitější tvary. Nosily pak i drdoly.

Dlouho přežívaly pověry: pokud by byly spáleny kadeře, jejich majitel zešílí; v prefektuře Aomori si námořníci za bouře krátili vlasy a obětovali je do vln; na Okinawě dávaly kněžky do amuletů lokny; během válek ve 20. století manželky či přítelkyně obětovaly vlasy ve svatyních za návrat svých drahých; a ještě dnes „mívá řada chrámů provazy, někdy obřích rozměrů, vyrobené z obětinných vlasů“ (Hiltebeitel & Miller 1998: 77).

7.5. NAČESANÉ GEJŠI

Nejpěstnější účesy nosily profesionální krasavice – gejši. Užívalo se přičesku zpevněných mízou stromů. Rafinovanost se soustředila na linie v záhlaví, aby se

půvabně odhalila šíje; krásný krk se zdůrazňoval i líčením a malbou. Z bohatých účesů visely pružné ozdoby, třeba vrbové snítky. Ve chvílích až příliš intimních používaly dámy jehlic i k sebeobraně. Jehly bývaly v létě z jadeitu a v zimě z korálů, stejně se tak dle ročních období střídaly hřebeny: stříbrné a želvovinové. V dubnu se účes zdobil kvítky sakury, v listopadu chryzantémou.

Mladé maiko, učednice gejšovství, nosí pět základních druhů účesu: warešinobu (první účes), ofuku (pro končící panenské období), kacujama a jakko-šimada (slavnostní účesy) a sakko, který se „nosí poslední měsíce kariéry maiko... Zastřížení vrcholku drdolu kvůli účesu se interpretuje jako rozhodnutí maiko stát se geiko“ čili hotovou gejšou (Gallagher 2006: 225). Geiko nosí paruky; většinou by měla mít tři v jiném stylu. Styl šimada je určen pro slavnostní příležitost, cubuši šimada je obecnější a mae-ware se hodí jen k tanečním vystoupením v roli mužů. Starší gejši od paruk (vážících až tři kila) upouštějí, podobně se i méně líčí bílým make-upem.

Jedinou ženou ze Západu, která se pohybovala mezi gejšami, byla na dlouho antropoložka Liza Dalbyová. Pro svou dizertaci na Stanfordské univerzitě (1978) čerpala poznatky ze života kjótských společnic ve slavné čtvrti Pontocó.

Tato „modrooká gejša“ vzpomíná také na své první setkání s parukáři: „V Kjótu jsou pouze dvě parukářství, která pracují pro gejši. Pro všechny vyrábějí na míru paruky, opravují je, když se opotřebují, a zhotovují paruky, které si gejši nasazují při tanci. V případě, že gejša není s parukářem zadobře, ten si může dávat s parukou na čas. Proto je parukář neustále uplácený a obletovaný desítkami žen. Parukář a garderobiér jsou jediní muži, kteří mohou spatřit gejšu v nedbalkách“ (Dalbyová 2002: 107-108). Paruky byly z pravých vlasů (prý Korejek), jež se připevňují ke kovové síťce, zastříhovou, promnou olejem a zformují.

8. EPILOG

Ještě dnes lze v Kjótu takové dámy zahlédnout, přičemž taxikáři dávají cestujícím v kimonu i zvláštní slevu. Obecně vzato však již v módě patří Japonsko k těm nejprogressivnějším koutům světa, takže na tokijských třídách Ginza či Omotesandó korzují luxusní dámy, japonské „blondýnky“, ale i podivní v kostýmech ze čtvrti Haradžuku promíšení s nagelovanými floutky, kteří dbají o své kohouty a všemožné prostřihy – třeba i s nápisy.

Složitý obřad, při němž často zápasníkům tečou slzy, se jmenuje danpacuši

Zato tradiční účesy, zvláště ty ženské, se nosí jen pro výjimečné příležitosti: o svatbách či na Nový rok. Štetičku v zátylku (oičomage) si stále ještě v duchu dávných tradic odstřihují zápasníci sumó, jokožunové, když končí kariéru. Složitý obřad, při němž často tečou slzy, se jmenuje danpacuši. Tento rituál je též jedním z dokladů, jak mohou být vlasy provázány s kulturou

a s tradicí; důkazem, jak je něco tak zdánlivě obyčejného jako kštice naplněno i po mnoha tisících let emocemi i symbolikou, což zasluhuje pozornost antropologie, etnologie i dějin kultury. ●

LITERATURA:

- ANGER, S., & DIECK, A. (1978). Skulpturen in Europa seit dem Neolithikum bis um 1767 Nach Chr. Materialsammlung. Bonner Hefte zur Vorgeschichte, 17. 153-240.
- AUBOYER, J. (2002). Daily Life in Ancient India. London: Phoenix Press.
- AXTELL, J., & STURTEVANT, W. C. (1980). The Unkindest Cut, or Who Invented Scalping. The William and Mary Quarterly, 37 (3). 451-472.
- BAHN, P. G. (Ed.) (1997a). Hroby, hrobky a mumie. Praha: Argo.
- BAHN, P. G. (Ed.) (1997b). Příběh archeologie. Praha: Argo.
- BAHN, P. G. (Ed.). Vepsáno do kostí. Praha: Mladá fronta.
- BANEK, K. (2010). Opowieść o wtosach. Zwyczaże - rytuały - symbolika. Warszawa: Trio.
- BATTŪTA, ibn, M. ibn Abdalláh (1961). Cesty po Africe, Asii a Evropě. Praha: SNKLU.
- BERG, C. (1951). The Unconscious Significance of Hair. London: Allen & Unwin.
- BERNATZIKOVI, H. A. & E. (1941). Duchové žlutých listů. Praha: Orbis.
- BOCK, C. A. (1986). The Head-Hunters of Borneo. Oxford: Oxford University Press.
- BÖTTGER, W. (1984). Kultura ve staré Číně. Praha: Panorama.
- BRATR OLDŘICH, Cech, z Furlánska (1962). Popis východních krajů světa. Praha: Lidová demokracie.
- CARLETTI, F. (1973). Cesta kolem světa. Praha: Orbis.
- CIPRIANI, L. (1964). Na ostrovech Andamany. Bratislava: Osveta.
- CIPRIANI, L. (1971). U nejmenších lidí světa. Praha: Orbis.
- COOPER, W. (1971). Hair. Sex, Society, Symbolism. New York: Stein and Day.
- CORSON, R. (2005). Fashions in Hair. The First Five Thousand Years. London: Peter Owen.
- CYBIKOV, G. C. (1987). Cesta k posvátným místům Tibetu. Praha: Vyšehrad.
- DALBYOVÁ, L. (2002). Gejša. Praha: Ivo Železný.
- DERRETT, J., & DUNCAN, M. (1973). Religious Hair. Man, 8 (1). 100-103.
- DESIDERI, I. (2001). Cesta do Tibetu. Praha: Argo.
- DOLENSKÝ, A. et al. (1935). Dějiny účesu a ozdoby k jeho hotovení užívaných I. a II. Praha.
- ELIADE, M., & CULIANU, I. P. (1993). Slovník náboženství. Praha: Český spisovatel.
- FA-SIEN (1995). Zápisky o buddhistických zemích. Praha: Aurora.
- FEATHERSTONE, M. (1999). Body Modification: An Introduction. Body & Society, 5 (2/3). 1-13.
- FIRTH, R. (1973). Symbols: Public and Private. London: Allen and Unwin.
- FRANBOURG, A., HALLEGOT, P., & BALTENNECK, F. et al. (2003). Ethnic Hair & Skin: What is the State of Science?, Supplement to Journal of the American Academy of Dermatology, 48 (6). 115-133.
- FRAZER, J. G. (1994). Zlatá ratolest. Praha: Mladá fronta.
- FRAZER, J. G. (2000). Zlatá ratolest - Druhá žena. Praha: Garamond.
- FÜRER-HAIMENDORF VON, Ch. (1969). The Konyak Nagas. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- GALLAGHER, J. (2006). Gejša. Jedinečný svět tradice, elegance a umění. Praha: Metafora.
- GANGULIOVÁ, M. (1967). V říši klenotů. Praha: Svobodné slovo.
- GANGULIOVÁ, M. (1970). Za lovci lebek. Praha: Orbis.
- GENNEP VAN, A. (1997). Přechodové rituály - systematické studium rituálů. Praha: NLN.
- HÁJEK, L., & KESNER, L. (Eds.) (1985). Čínské hrobové figury. Praha: Národní galerie.
- HALLPIKE, C. R. (1969). Social Hair. Man, 9. 256-264.
- HEROLDOVÁ, H. (2010). Dějiny odívání - Čína. Země hedvábí. Praha: NLN.
- HERSHMAN, P. (1974). Hair, Sex and Dirt. Man, 9. 274-298.
- HILSKÁ, V. (1953). Dějiny a kultura japonského lidu. Praha: ČSAV.
- HILTEBEITEL, A., & MILLER, B. D. (Eds.) (1998). Hair. Its Power and Meaning in Asian Cultures. New York: State University of New York Press.
- HROZNÝ, B. (1948). Nejstarší dějiny Přední Asie, Indie a Kréty. Praha: Melantrich.
- HUC, P. Evariste-Régis (1971). Cesta do Lhasy. Praha: Mladá fronta.
- JACQ-HERGUALC'H, M. (2005). Zlatý věk Siamu. Praha: NLN.
- KALVODOVÁ, D. (1992). Čínské divadlo. Praha: Panorama.
- KNIFE, D. M. (1997). Hinduismus. Experimenty s posvátnem. Praha: Prostor.
- Kodansha Encyclopedia of Japan. Volume 3, (1983) Tokio: Kodansha.
- LEACH, E. R. (1958). Magical Hair. The Journal of the Royal Anthropological Institute, 88. 147-164.
- LÉVI-STRAUSS, C. (1996). Myšlení přírodních národů. Liberec: Dauphin.
- LÉVY-BRUHL, L. (1999). Myšlení člověka primitivního. Praha: Argo.
- MABBETT, I., & CHANDLER, D. (2000). Khmerové. Praha: NLN.
- NA-YOUNG CHOI (2006). Symbolism of Hairstyles in Korea and Japan. Asian Folklore Studies, 65(1). 69-86.
- MALINA, J. et al. (2007). Kruh prstenu 1. Světové dějiny sexuality. Brno: CERM/Nauma.
- MORRIS, D. (1971). Nahá opice. Praha: Mladá fronta.
- MURDOCK, G. P. (1945). The Common Denominator of Culture. In Linton, R. (Ed.): The Science of Man in the World Crisis (124-142). New York.
- NIKITIN, A. (1951). Putování ruského kupce Afanasije Nikitina přes tři moře v XV. století do Indie. Praha: Slovanské nakladatelství.
- PERKINS, D. (1991). Encyclopedia of Japan. Oxford: Roundtable Press.
- PIGAFETTA, A. (2004). Zpráva o první cestě kolem světa. Praha: Argo.
- PLINIUS STARŠÍ (1974). Kapitoly o přírodě. Praha: Svoboda.
- POLHEMUS, T. (Ed.) (1978). The Body Reader. Social Aspects of the Human Body. New York: Pantheon.
- POLO, M. (1961). Milion. O záležitostech Tatarů a východních Indií. Praha: SNKL.
- POSPÍŠIL, L. (1993). Systémy víry: náboženství a magie. Český lid, 80. 388-412.
- PRŽEVALSKIJ, N. M. (1951). Mongolsko a země Tangutů. Praha: Přírodovědecké vydavatelství.
- RANTALA, M. J. (2007). Evolution of nakedness in Homo sapiens. Journal of Zoology, 273. 1-7.
- REJCHRTOVÁ, A. (2008). Vlasy jako text. K sémiotice kultury. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- RUBIN, A. (Ed.) (1988). Marks of Civilization. Artistic Transformations of the Human Body. Los Angeles: UCLA Museum of Cultural History.
- RYCHLIK, M. (2005). Tetování, skarifikace a jiné zdobení těla. Praha: NLN.
- RYCHLIK, M. (2012). O jiném „umění“ jiných: Vstup do antropologie umění. Culturologia, 1(1). 44-50.
- RYCHLIK, M. (2013a). Účesy, vlasy, vousy a péče o ně. Praha (rukopis).
- RYCHLIK, M. (2013b). Načesané lidstvo. 5 vlasy a vousy po celém světě. Vesmír, 92 (3). 150-155.
- RYCHLIK, M. (2013c). Účesy jako „umění“? Nástin vlasových úprav a jejich symboliky v Africe. Anthropologia Integra, 1(4). 1-17.
- SHERROW, V. (2006). Encyclopedia of Hair: A Cultural History. Westport: Greenwood Press.
- SOUKUP, M. (Ed.) (2013). Tělo. Praha: Mervart (v tisku).
- STEIN, P. L., & ROWE, B. (1993). Physical Anthropology. New York: McGraw-Hill.
- SŪAN-CANG (2002). Zápisky o západních krajinách za Velkých Tchangů. Praha: Academia.
- SYNNOTT, A. (1987). Shame and Glory. A Sociology of Hair. The British Journal of Sociology, 38 (3). 381-413.
- ŠEBESTA, P. (1929). Svítání nad pralesem I. a II. Praha: ČGU.
- ŠEBESTA, P., & LVONOVÁ, S. (1956). Mezi nejmenšími lidmi světa. Praha: Mladá fronta.
- ŠEDIVÝ, E. (1921). Dějiny kosmetiky. Kulturní, medicínsko-historická studie. Praha: Březina.
- TIEDEMANN, N. (2007). Haar-Kunst. Zur Geschichte und Bedeutung eines menschlichen Schmuckstücks. Köln: Böhlau Verlag.
- TOMÍČEK, J. S. (1846). Doba prvních člověčenstva aneb úplnější vyličení stavu prvních pokolení lidského. Praha: W komissu u Kronbergra a Řivnáče.
- T'SERSTEVENS, A. (Ed.) (1966). Předchůdcové Marka Pola. Praha: Lidová demokracie.
- TYLOR, E. B. (1897). Úvod do studia člověka a civilizace (Anthropologie). Praha: Laichter.
- VLACH, J. (1911). Národopis všech světadílů. Praha: I. L. Kober.
- WINKELHÖFEROVÁ, V. (1999). Dějiny odívání - Japonsko. Praha: NLN.
- WOOD, W. M. (1866). The Hairy Men of Yesso. Transactions of the Ethnological Society of London. 4. 34-38.
- WOODFORDE, J. (1971). The Strange Story of False Hair. London: Routledge.